

Napoleono Ylakavičiaus paveikslas *Kristaus gundymas*: gėrio ir blogio kovos vizija

Rūta Janonienė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Dominikonų g. 15, LT-01131 Vilnius

ruta.janoniene@vda.lt

——— Straipsnyje aptariamas Lietuvos XIX a. dailininko Napoleono Ylakavičiaus (1811–1861) paveikslas *Kristaus gundymas*, iki šiol žinotas tik iš paminėjimų literatūroje. Surinkti šios drobės istorijos faktai ir aprašymas 1862 m. paskelbtame dailininko nekrologe leido konstatuoti, kad tai tas pats paveikslas, kuris užfiksuotas 1968 m. Mečislovo Sakalausko nuotraukoje. Šiuo metu paveikslo buvimo vieta nežinoma, tad išlikusi jo nuotrauka yra vienintelis ikonografinis šaltinis, suteikiantis galimybę plačiau aptarti šį Ylakavičiaus kūrybos kontekste išskirtinį kūrinį. Paveiksle įkūnytos idėjos aptiriamos išryškinant jų ryšį su dailininko pasaulėžiūra. Daugelis jo visuomeninio ir asmeninio gyvenimo faktų straipsnyje skelbiama pirmą kartą.

Reikšminiai žodžiai: Napoleonas Ylakavičius, romantizmas, Vilnius, Mečislovas Sakalauskas, Kristaus ikonografija, šėtono ikonografija.

1.
Mečislovas Sakalauskas, Napoleono Ylakavičiaus
paveikslas *Kristaus gundymas* nuotrauka, 1968, Lietuvos
nacionalinis dailės muziejus

Photo of Napoleon Ilakowicz's painting
The Temptation of Christ, 1968, Lithuanian National
Museum of Art

Rūta Janonienė —

Napoleono Ylakavičiaus paveikslas Kristaus gundymas: gėrio ir blogio kovos vizija

Kūrinys, tapęs šio straipsnio objektu, kartu su kai kuriais kitais Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios paveikslais 1968 m. buvo nufotografuotas Mečislovo Sakalausko¹ [1 il.]. Nuotrauka įvardyta kaip nežinomo XIX a. dailininko *Šventojo paveikslas*, tačiau išžiūrėjus pastebėta, kad joje užfiksuota drobė – tai *Kristaus gundymas*, itin retas siužetas XIX a. Lietuvos dailėje. Pradėjęs domėtis šiuo kūriniumi, paaiškėjo, kad jis dar sovietmečiu buvo valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašė (DV 335)², o 1993 m. buvo įtrauktas į Lietuvos kultūros vertybių registrą (unikalus objekto kodas – 8333)³. 1976 m. jis kartu su kitais paveikslais iš Šv. Jonų bažnyčios turėjo būti restauruotas, bet vėlesnių žinių apie jo buvimo vietą nepavyko rasti.

Prieš pereidami prie kūrinio istorijos peripetijų, trumpai aptarsime jame vaizduojamą sceną. *Kristaus gundymo* siužetas remiasi Šventojo Rašto tekstu. Pasakojimas apie Kristaus gundymą dykumoje yra aprašytas trijose iš sinoptinių Evangelijų (neminimas Evangelijoje pagal Joną), iš kurių lakoniškiausiai, vos vienu sakiniu, apibūdintas Evangelijoje pagal Morkų (Mk 1, 12–13). Kitose dviejose Evangelijose šis pasakojimas susideda iš trijų epizodų, kurių seka šiek tiek skiriasi. Evangelijoje pagal Matą (Mt 4, 1–11) pirmiausia šėtonas gundo keturiasdešimt dienų pasninkavusį Jėzų akmenis paversti duona, antrame epizode ragina šokti žemyn nuo šventyklos šelmens, trečiajame siūlo viso pasaulio karalystes, jei Jėzus jį pagarbinsias. Visas šias piktojo viliones Jėzus atrėmęs Šventojo Rašto žodžiais. Evangelijoje pagal Luką (Lk 4, 1–13) po pirmojo gundymo akmenį paversti duona siūlomos visos pasaulio karalystės ir valdžia, o gundymas šokti nuo šventyklos šelmens lieka trečias.

Nuo senųjų Bažnyčios Tėvų laikotarpio iki XX a. egzegetai aiškino Kristaus gundymus žmonių nuodėmingumo kontekste, per žmogaus kovos su velniu prizmę. Kristaus atsakymai gundytojui ir tvirta laikysena paliudyta ištikimybė Dievo Žodžiui buvo pateikiama kaip tikintiesiems duotas elgsenos pavyzdys. Vėlesnių laikų teologai ėmė labiau išryškinti simbolinę gundymų prasmę, siedami juos su Kristaus misijos pasaulyje atskleidimu,

1 Mečislovas Sakalauskas, *Šventojo paveikslas* Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje prieš restauraciją, 1968, fotografinis popierius, 17, 6 × 11,1, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, LNDM ED 189357.

2 *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas* (Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, 1973), 574.

3 Nekilnojamojų kultūros vertybių registras, žiūrėta 2021 m. gruodžio 11 d., <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.

be to, kai kada imta šią sceną suvokti ne kaip fizinį Kristaus ir šėtono susitikimą, bet kaip Kristaus dvasinę patirtį, viziją⁴.

Dailės kūriniuose Kristaus gundymo dykumoje tema nėra itin dažna, nors jau nuo viduramžių Europos krikščioniškosios kultūros šalyse sukurta reikšmingų šio siužeto kompozicijų. Priklausomai nuo to, kuria iš sinoptinių Evangelijų remiamasi, šiek tiek įvairuoja šių kūrinių ikonografijos bruožai ir prasminiai turinio aspektai. XIX a. viduryje Kristaus ir šėtono akistatos motyvas tarsi iš naujo atrandamas romantizmo krypties dailininkų. 1858 m. Virtuozų brolija Panteone šia tema netgi paskelbė tapybos konkursą, tiesa, nė vienas tapybos darbas tais metais nebuvo premijuotas⁵.

Lietuvoje šios temos kūriniai nėra sulaukę tyrinėtojų dėmesio, visų pirma dėl paties objekto stokos. Tik iš paminėjimų literatūroje žinoma didelė Jono Damelio (1780–1840) kompozicija *Kristus, gundomas šėtono*, XIX a. buvusi Ignaco Bulhako rinkiniuose⁶. Kitas XIX a. publikacijose minimas šio siužeto paveikslas priklausė garsaus, bet iki šiol labai nedaug tyrinėto dailininko Napoleono Ylakavičiaus teptukui. Aptarsime jį detaliau.

Napoleono Ylakavičiaus *Kristaus gundymo* paveikslas

1862 m. pradžioje anonimiškai paskelbtame straipsnyje dienraščio *Kuryer Wileński* redaktorius Adomas Honoris Kirkoras apžvelgė neseniai mirusio dailininko Napoleono Ylakavičiaus biografiją ir išvardijo svarbiausius jo kūrinius, tiek sukurtus emigracijoje, tiek Lietuvoje⁷. Dalis Ylakavičiaus sukauptos senųjų meistrų kolekcijos ir jo paties įvairiu metu sukurtų paveikslų buvo likę jo dirbtuvėje, įrengtoje Vokiečių gatvėje, vadinamajame „Samsono name“⁸. Pastarųjų kūrinių aprašymą Kirkoras pradėjo nuo kompozicijos, kuri vėlesnėje literatūroje įvardijama kaip *Kristaus gundymas*, arba *Kristus, gundomas šėtono*. Verta pateikti visą Kirkoro apibūdinimą apie drobę, nes iki dabar iš jo sužinome daugiausia informacijos apie dingusį kūrinių:

4 „Kuszenie“, in *Encyklopedia Katolicka* 10 (Lublin: Katolicki uniwersytet Lubelski, 2004), 1331.

5 *Kronika religijna Przeglądu Poznanskiego* 1 (Poznan, 1858), 139.

6 Adam Szemesz, „Wspomnienia o Damelu“, *Athenaeum* 2 (1842): 182.

7 „Napoleon Iłakowicz (Wspomnienie pośmiertne)“, *Kuryer Wileński* 29 (1862): 7–8.

8 Pastatas, nors ir perstatytas, išliko iki mūsų dienų, dabar tai Vokiečių g. nr. 10.

Kristus, šėtono užneštas ant uolos, originalus paveikslas, didelis – tekstas iš Evangelijos pagal Luką (Lk 4, 5). Šėtonas su karališku apsiaustu apšvietė žemę, užtemdė dangų ir su ironiška šypsena siūlo žemiškas karalystes Išganytojui, Kristus viena ranka atstumia šėtoną, kitą laiko pakeltą į viršų. Veidas saldžiai švyti, puikus kontrastas šėtonui – koloritas šiltas, erdvės daug, piešinys ir išbaigimas gražūs, o visa kompozicija dvelkia rimtumu ir giliu jausmu.⁹

1861 m. gegužės mėnesį Vilniuje, Grabovskienės name, Ylakavičiaus našlės bute, buvo surengtas tapytojo kūrinių išpardavimas¹⁰. Nežinome, kas tuo metu įsigijo *Kristaus gundymo* paveikslą, bet 1876 m. rudenį, kai buvo eksponuotas pirmojoje Nuolatinės Vilniaus dailės parodų draugijos tapybos parodoje, jis priklausė kažkokiai Kaminskajai (ar Kaminskai)¹¹. Matyt, ir vėliau paveikslas liko Vilniuje. 1889 m. nežinomas geradaris šį Ylakavičiaus kūrinių padovanojo centrinei Rasų kapinių koplyčiai, išplėstai ir atnaujintai Vilniaus gydytojo ir filantropo Hilarijaus Raduškevičiaus (Raduszkiewicz, 1831–1900) lėšomis. Po koplyčia įrengtos Raduškevičių kriptos-oratorijos sienas ištapė ir fundatoriaus dangiškojo globėjo šv. Hilarijaus atvaizdą altoriui sukūrė Vincentas Slendzinskis, o Napoleono Ylakavičiaus drobė *Kristaus gundymas* buvo pakabinta ant koplyčios sienos kairėje pusėje¹². Šis faktas netgi sukėlė klaidingas prielaidas, kad pats Ylakavičius galėjo būti palaidotas Rasų kapinių koplyčioje¹³. Kažkuriuo metu abu šie kūriniai pateko į Šv. Jonų bažnyčią, kur 1968 m. juos ir nufotografavo Sakalauskas. Nuotraukose paveikslų autorystė nenurodyta, tačiau Slendzinskio *Šv. Hilarijaus* paveikslas¹⁴ lengvai atpažįstamas, nes yra išlikęs ir restauruotas (šiuo metu puošia Šv. Jonų bažnyčios Piasekių koplyčios altorių).

9 „Chrystus wyniesiony na skalę przez szatana, obraz oryginalny, duży – tekst z Ewang.

Łuk: r. 4. w. 5. Szatan w płaszczu królewskim, oświecił ziemię, zaciemnił niebo i z uśmiechem szyderczym ofiaruje królestwa ziemi Zbawicielowi – Chrystus jedną ręką usuwa szatana, drugą wzniesioną w górę trzyma. Twarz słodczą jaśniejąca, piękny kontrast szatana – koloryt ciepły – powietrza dużo, rysunek i wykończenie piękne a kompozycja cała technie powagą i głębokiem poczuciem.“

10 „Licytacya“, *Kuryer Wileński* 38 (1862): 306.

11 Jolanta Širkaitė, „Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“, in *Lietuvos kultūros tyrinėjimai* 1 (1995), 235.

12 Edmund Małachowicz, *Cmentarz na Rossie w Wilnie* (Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1993), 155, 157. Čia taip pat minimas pasakojimas, esą šioje drobėje įamžinti kadaise Vilniuje garsių asmenų portretai, bet nežinia, kiek toks teiginys turi realaus pagrindo.

13 Ibid., 157. Iš tiesų N. Ylakavičius palaidotas Sudervės kapinėse, žr.: Sudervės bažnyčios mirties metrikų knyga, in Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 604, ap. 20, b. 92, l. 13.

14 Mečislovas Sakalauskas, Paveikslas Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje prieš restauraciją, 1968, fotografija, LNDM, ED 189363.

2.
 Napoleonas Ylakavičius, *Švč. Trejybė*, Vidiškių bažnyčia, *The Holy Trinity*, Vidiškiai church, photo by Aloyzas
 Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2018, Kultūros paveldo Petrašiūnas, 2018
 centro archyvas

Rūta Janonienė —

Napoleono Ylakavičiaus paveikslas Kristaus gundymas: gėrio ir blogio kovos vizija

Identifikavus Slendzinskio drobę, galima kelti prielaidą, kad tuo pačiu metu nufotografuotas *Kristaus gundymo* paveikslas yra būtent Ylakavičiaus kūrinys. Nors fotografavimo metu drobė jau buvo smarkiai suniokota, lyginant Sakalausko nuotraukoje matomą vaizdą su Kirkoro pateiktu aprašymu, nesunku įsitikinti tokios prielaidos pagrįstumu.

Reikia pastebėti, kad Ylakavičius yra dekoravęs ne vieną bažnyčią, nutapęs altorinių paveikslų, bet ši jo kūrybos sritis plačiau nėra tyrinėta. Emigracijos laikotarpiu sukurti jo darbai apskritai yra neregistruoti. Grįžęs į Lietuvą, dailininkas sukūrė sienų tapybos kompozicijų ir altorinių paveikslų Vidiškių, Sudervės, Juzefovo (dab. Latvija), Smurgainių (dab. Baltarusija) bažnyčioms, bet dauguma šių kūrinių yra prarasta. Iš Lietuvoje esančių Ylakavičiaus sakralinės dailės kūrinių pirmiausia minėtini (nors ir nevykusiai atnaujinti) altoriniai paveiksai Vidiškių bažnyčioje. Verta atkreipti dėmesį į šios bažnyčios didžiajame altoriuje esantį signuotą *Švč. Trejybės* paveikslą, kurį taip pat aprašė Kirkoras, pastebėjęs, kad jame vaizduojamas Viešpaties Sostas, kurį laiko keturios Apokalipsės būtybės¹⁵ („Pirmoji būtybė buvo panaši į liūtą, antroji būtybė panaši į veršį, trečioji būtybė turinti tarytum žmogaus veidą, ketvirtoji būtybė panaši į skrendantį erelį“ (Apr 4, 7)¹⁶ [2 il.]. Tokia vizionieriška kompozicija įdomi dėl retesnės ikonografijos ir simbolinio turinio, o šio tyrimo kontekste pirmiausia svarbi todėl, kad joje vaizduojamo Jėzaus veido tipas labai primena matomą *Kristaus gundymo* paveikslo nuotraukoje. Tai gali būti papildomu argumentu, patvirtinančiu, kad nuotraukoje tikrai užfiksuotas prarastas Ylakavičiaus paveikslas.

Kristaus gundymo piešinys kalėjime

Kristaus gundymo paveikslas pačiam Ylakavičiui buvo svarbus ir jo kūrybinėje biografijoje reišė daugiau nei tik vieno iš evangelinių siužetų iliustracija. Taip teigti leidžia nekrologe aprašytas įvykis, apie kurį Kirkoras galėjo sužinoti tik iš paties tapytojo. Pasakojama, kad 1836 m. keliaujantis po Ispaniją Ylakavičius buvo (esą per klaidą) suimtas karlistų generolo Romano Cabrerros kareivių. Įtartas liberalų šalininkų samdytu kariu, atvykusiu palaikyti karalienės Kristinos ir jos dukters, Ylakavičius, nepaisant

¹⁵ „Napoleon Iłlakowicz“, 8.

¹⁶ Čia ir kitur Šventasis Raštas cituojamas iš leidinio *Naujas Testamentas*, vertimas iš graikų kalbos (Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 1992).

patikinimų, kad esąs tik dailininkas, buvo įkalintas ir nuteistas mirties bausme. Laukdamas nuosprendžio įvykdymo, ant savo kameros sienos jis ėmė piešti Išganytoją, gundomą šėtono, ir taip išsigelbėjo – piešinį pamatęs nuodėmklausys suprato, kad svetimšalis tikrai yra dailininkas, pranešė apie tai generolui, kuris atšaukė mirties bausmės nuosprendį¹⁷. Taip, pasak Kirkoro, dailininko talentas išgelbėjo jam gyvybę ir išlaisvino.

Ar su šia istorija kaip nors siejasi pora dešimtmečių vėliau ta pačia tema nutapytas paveikslas? Ieškoti Vilniuje likusios *Kristaus gundymo* drobės sąsajų su tapytojo asmeninėmis patirtimis ir vertybinėmis nuostatomis skatina precedento neturinčios publikacijos, pasirodžiusios Vilniaus spaudoje 1861 m. lapkričio pradžioje. Jose pakankamai iškalbingai perteiktas grįžusio į tėvynę dailininko išgyventas vienišumas, prilygstantis dvasi-niam kalėjimui.

Svetimas tarp savų

Kirkoras apie Ylakavičiaus mirtį *Kuryer Wileński* skaitytojus informavo gan keistai:

Šio mėnesio 7 dieną Vilniuje netikėtai baigė gyvenimą tiek užsienyje, tiek ir krašte visuotinai žinomas dailininkas Napoleonas Ylakavičius, kuris po ilgų klajonių svetur prieš keletą metų atvyko į Vilnių, kad likusį gyvenimą praleistų tarp savų. Bet savieji jo nepažino.¹⁸

Atstumtas artimiausių širdžiai, mirė beveik iš bado ir skurdo, ir tik kelios kilnios širdys stengėsi užuojauta ir veiklia materialine parama lengvinti sunkią žinomo menininko dalį. Norėtume pavišinti tų žmonių pavardes, kad nurodytume kelią likusių šeimos narių dėkingumui, bet kuklumas, neatsiejamas nuo tikro gailėstin-gumo, nuo to mus sulaiko. Tebūna lengva tau žemė, suvargęs klajūne! Kad atleis-tum tiems, kas taip skaudžiai tau sužeidė širdį!¹⁹

Bet kas tie dailininko nepriėmę „savi“? Šis klausimas, matyt, kilo ir anuometiniams vilniečiams. Aštrus Kirkoro priekaištas sukėlė reakciją, ir jau kitame dienraščio numeryje, išėjusiame lapkričio 14 d., redaktorius

¹⁷ Ibid., 7.

¹⁸ Šioje frazėje atpažįstame evangelinio teksto skambesį: „Pas savuosius atėjo, o savieji jo nepriėmė“ (Jn 1, 11).

¹⁹ *Kuryer Wileński* 88 (1861): 858. Identišką tekstą išspausdino ir Varšuvos laikraštis *Kurjer Warszawski* 284 (1861): 1450.

aiškinosi, kad frazė „savieji jo nepažino“ netaikytina visuotinai, nes Vilniuje visi meno mylėtojai deramai vertino tikrą Ylakavičiaus talentą ir sielos kilnumą, sunkių išbandymų metu atsirado ne vienas, ištiesęs jam pagalbos ranką. Patikinęs, kad nekaltina visos visuomenės abejingumu, vis dėlto jis laikė nederamu dalyku plėtotis apie tai, kas konkrečiai buvo dailininko kančių ir skausmo šaltinis²⁰.

1862 m. vasarą *Kuryer Wileński* puslapiuose vėl grįžta prie Ylakavičiaus atminimo temos. Šį kartą karštą dienraščio redakcijos pasipiktinimą iššaukė Vilniuje imtas platinti anoniminis leidinys – paskvilis, „mestas ant dar neužžėlusio meno kankinio kapo“²¹. Iš užuominų galima suprasti, kad spauidinyje šaipytasi iš dailininko („menininkas sumenkintas iki samdomų amatininkų lygio“), smerktas jo asmeninis gyvenimas, sąmoningai meluota apie kažkokį dailininką pažeminusį ir nusikaltėliu pavertusį įvykį, susijusį su „pirmuoju Ylakavičiaus pasirodymu pilietiniame gyvenime“. Nesileidžiant į platesnius komentarus užteks pasakyti, kad aistringai parašyta, nors ir vėl nutylėjimų kupina, Kirkoro reakcija į anoniminių rašinių leido suprasti, kad dailininko nepažinusių „savų“ reikia ieškoti artimiausioje jo šeimos aplinkoje.

Kai kurias šios keistos istorijos aplinkybes išsiaiškinti padėjo slaptosios policijos dokumentai, susiję su dailininko grįžimu į Vilnių. 1857 m. pavasarį Prancūzijos emigrantų leidžiamame laikraštyje pasirodė žinutė, kviečianti Napoleoną Ylakavičių, jo dėdę Lionginą Dvožekį (Dworzecki) ir dar kelis emigrantus susisiekti su Pranciškumi Julijonu Pšialgovskiu (Przjałgowski) „dėl šeimyninių reikalų“²². Tuo pat metu, 1857 m. balandžio 16 d., Vilniaus policijos viršininkas gavo nurodymą surinkti visą įmanomą informaciją apie Londone gyvenantį Ylakavičių, pateikusį prašymą grįžti į tėvynę²³. Tokią pačią užduotį gavo ir Rusijos pasiuntinys Anglijoje. Policijos tyrimo išvados glumina – „išsiaiškinta“, kad sukilime Ylakavičius visai nedalyvavo, tais metais esą ramiai gyveno prižiūrimas tėvo, o 1832 m. slapta pabėgo į užsienį todėl, kad Rygoje kortomis pralošė už parduotus grūdus

20 *Kuryer Wileński* 89 (1861): 866.

21 „Wiadomości bieżące“. *Kuryer Wileński* 42 (1862): 8. Paties paskvilio teksto nepavyko rasti, žinomas tik jo pavadinimas – „Odpowiedź na zarzuty w Nr. 299 Gazety poznańskiej umieszczone“.

22 *Wiadomości Polskie* 4, nr. 16 (Paris, 1857): 4.

23 Byla apie nurodymą sekti Napoleoną Ylakavičių, 1857, in LVIA, f. 421, ap. 2, b. 1096, l. 1.

gautus tėvo pinigus²⁴. Tokią sūnaus išvykimo versiją, baimindamasis dėl represijų, bus pateikęs pats dailininko tėvas. Matyt, šį apkaltinimą vagyste ir turėjo omenyje Kirkoras, 1862 m. straipsnyje užsimindamas, kad „žinia kieno gudrus atsargumas prieš keliasdešimt metų išgalvojo šį šmeižtą ir žinia kokių tikslu“²⁵. Neaišku, kada pats dailininkas sužinojo šią savo istorijos versiją. Melas, kad ir geriausių ketinimų padiktuotas, garbingą pasipriešinimo kovą dalyvį pavertęs paprastu vagimi, turėjo ypač žeisti Ylakavičiaus orumą.

Vis dėlto 1857 m. birželio mėnesį iš Rusijos pasiuntinio Londone gavęs pasą, liepos 20 d. dailininkas atvyko į Vilnių ir čia iš karto buvo pradėtas sekti slaptosios policijos²⁶. Vos po trijų dienų (liepos 23 d.) Mazūriškių dvare mirė jo motina²⁷. Kitas sukrėtimas laukė sužinojus, kad pačiam tapytojui dvare vietos nėra, jam teko gyventi nuomojamame bute Vilniuje. Nepriėmė artimieji ir Napoleono žmonos – iš Lenkijos kilusi Antanina Regina Marija Trecieska Radwanska (?–1864) buvo išsiskyrusi, tad jų santuoka turbūt buvo tik civilinė²⁸.

Atsižvelgus į šias aplinkybes, *Kristaus gundymo* paveikslą galima būtų traktuoti kaip tam tikrą moralą, nukreiptą į tą visuomenės dalį, kuri dėl materialinių vertybių, dėl savo dvarų ar tarnybos vietų išsaugojimo, dėl baimės prarasti valdžios atstovų malonę nusizengia artimo meilės priesakui. Pasirinkta Evangelijos pagal Luką eilutė („Tada velnias, pavėdėjęs jį aukščiau, viena akimirka parodė jam visas pasaulio karalystes“ (Lk 4, 5)²⁹) įprastai buvo aiškinama kaip Jėzaus gundymas godumu ir perspėjimas saugotis šios ydos. Pavyzdžiui, 1856 m. Krokuvoje išleistame pamokslų rinkinyje ši Evangelijos vieta traktuojama kaip gundymas pinigais, kuris laikomas pačiu universaliausiu iš trijų gundymų, nes jam pasiduoda ir turtingi, ir neturtėliai, protingi ir ne, valstiečiai ir filosofai, netgi geros širdies žmonės gali susigundyti nauda ir parduoti „garbę, sąžinę ir sielą“³⁰.

24 Ibid., 1v.

25 „Wiadomości bieżące“, 8.

26 Byla apie gubernatoriaus nurodymus dėl Napoleono Ylakavičiaus sekimo, in LVIA, f. 421, ap. 2, b. 1096, l. 8; Byla apie policijos sekamus asmenis, 1859, in LVIA, f. 420, ap. 1, b. 338, l. 8v-9.

27 Sudervės bažnyčios mirties metrikų knyga, in LVIA, f. 604, ap. 20, b. 82, l. 284.

28 Po dailininko mirties, pretenduodama į paveldėtą Mazūriškių dvaro dalį, našlė raštus pasirašinėjo Ylakavičienės pavarde, bet Teodoro Ylakavičiaus Rusijos imperatoriui nusiųstame proteste ji vadinama Radwanska. Byla dėl Napoleono Ylakavičiaus našlės įvesdinimo į dalį Mazūriškių dvaro, in LVIA, f. 380, ap. 19, b. 406.

29 Henryk Nowakowski, „Znaczenie i sens mesjański kuszenia Chrystusa“, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 5/1 (1952): 45–53, <https://doi.org/10.21906/rbl.2465>.

30 Jan Komperda, *Kazania parafialne na niedziele całego roku* 1 (Kraków, 1856), 144.

3.
Ary Scheffer, *Kristus, gundomas šėtono*, [https://lt.m.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Ary_Scheffer_-_The_Temptation_of_Christ_\(1854\).jpg](https://lt.m.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Ary_Scheffer_-_The_Temptation_of_Christ_(1854).jpg)

The Temptation of Christ

Įdomu, kad XIX a. dailininkai dažniausiai vaizduodavo būtent tą momentą, kurį pasirinko ir Ylakavičius, – Kristaus gundymą viso pasaulio turtais ir valdžia. Esama pastarojo kompozicijai ikonografinė prasme gan artimų darbų – tai prancūzų dailininko Félixo Josepho Barrias'o (1822–1907) 1860 m. sukurtas paveikslas³¹ ir Prancūzijoje gyvenusio nyderlandų kilmės tapytojo Ario Schefferio (1795–1858) paveikslas, nutapytas 1854 m. [3 il.]. Pastaroji drobė buvo plačiai aptarinėjama ir laikoma vienu geriausių šio dailininko darbų, nors kartais ir kritikuota – tai dėl per silpnos tikėjimo išraiškos Jėzaus veide arba per daug proziško ir tarsi savimi abejojančio velnio atvaizdo,³² tai dėl per blankaus kolorito³³. Visuose trijuose kūriniuose pasirinkta artima kompozicinė schema – pirmame plane vaizduojama kalva, kurios viršūnėje vyksta Kristaus ir šėtono susitikimas. Visuose juose

³¹ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:F%C3%A9lix_Joseph_Barrias_-_The_Temptation_of_Christ_by_the_Devil_-_Google_Art_Project.jpg.

³² „Kronika paryzka literacka, naukowa i krytyczna“, in *Biblioteka warszawska 3* (Warszawa, 1859), 112.

³³ Ludwik Buszard, „Malarstwo religijne“, in *Biblioteka warszawska* (Warszawa, 1863), 404.

dėmesys sutelktas į šias dvi figūras, visokeriopai išryškinant jų kontrastą – Kristaus figūra šviesi, ranka, rodanti į dangų, piktojo – tamsi, gestu kreipianti žvilgsnį žemyn, į žemę. Vis dėlto Ylakavičiaus drobėje yra reikšmingų skirtumų. Visų pirma joje daug ryškiau išreikšta emocija, šėtoną atstumiantis Kristaus gestas energingas. Iš Kirkoro aprašymo žinoma, kad dangus šiame paveiksle buvo pavaizduotas aptemęs, o žemė – apšviesta, tokia priemonė stiprina kompozicijos įtampą ir, be abejo, turėjo simbolinę prasmę. Dar vienas reikšmingas skirtumas pastebimas šėtono vaizdavime – Schefferio paveiksle piktoji dvasia pavaizduota nuoga, Barrias'o – vilkinti menkais skarmalais, tuo tarpu Ylakavičiaus – apsisiautusi karališka mantija (tai aprašyme mini Kirkoras, be to, puošnaus šermuonėlio kailiuku pamušto drabužio kraštelis žiūrimas ir nuotraukoje). Šie pastebėti skirtumai leido suprasti, kad aukščiau pateiktas Ylakavičiaus kompozicijos turinio aiškinimas, jei ir yra iš dalies teisingas, tai tikrai nepakankamas. Tikrasis paveikslo turinys atsiskleidė, kai į rankas pateko 1841 m. Paryžiuje išleista Mykolo Chodzkos knyga *Dešimt paveikslų...*³⁴.

Gėrio ir blogio kovos vizija Mykolo Chodzkos knygoje

Minėta knyga yra skirta įamžinti 1833 m. bandymą sukelti Lenkijoje ir Lietuvoje partizaninį karą ir pagerbti šio žygio herojus. Tai keistos kompozicijos veikalas, kuriame persipina poetizuotas pasakojimas, dramos scenarijus, eilės, sukilėlių giesmės ir išsamūs minimų asmenų ar įvykių komentarai. Tiesioginį Ylakavičiaus dalyvavimą rengiant knygą (ir joje aprašyto emigrantų būrelio veikloje) patvirtina leidinyje esančios iliustracijos – pagal jo piešinius Antonio Oleščinskio (Oleszczynski)³⁵ išraižyti sukilėlių Artūro Zavišos (Zawisza, 1808–1833), Juozapo Zaliivskio (Zaliwski, 1797–1855), Simono Konarskio (1808–1839) ir Mykolo Valavičiaus (1806–1833) portretai [4–7 il.]. Knygos autorius – Chodzka Borejka (1808–1879), Lietuvos bajoras, sukilėlis ir poetas, kurio gyvenimo kelias daug kuo panašus į Ylakavičiaus. Abu studijavo Vilniaus universitete, vėliau dalyvavo sukilimo kovose. Emigracijoje juos jungė konspiracinė veikla, bandymai atgavinti ginkluotą pasipriešinimą paliktoje tėvynėje. Chodzka, kaip ir Ylakavičius, Henrikas Dmachauskas ir dalis kitų su Vilniumi bei filomatų tradicija

³⁴ [Michał Chodzko], *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.: 1834–1835: poema z muzyką do dwóch pieśni, i czterema portretami* (Paryž, 1841).

³⁵ Raižinius grafikas pasirašęs Nitano slapyvardžiu.

4.
Mykolas Valavičius, Antonio Oleszczyński (Nitan) plieno raizūnys pagal Napoleono Ylakavičiaus piešinį, in Michał Chodźka, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, Varšuvos nacionalinė biblioteka (Biblioteka Narodowa w Warszawie), G.722/Sz.

Michał Wołłowicz, steel engraving by Antoni Oleszczyński (Nitan) after Napoleon Iłakowicz's drawing, in Michał Chodźko, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, National Library of Poland

5.
Simonas Konarskis, Antonio Oleszczyński (Nitan) plieno raizūnys pagal Napoleon Ylakavičiaus piešinį, in Michał Chodźka, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, Varšuvos nacionalinė biblioteka (Biblioteka Narodowa w Warszawie), G.722/Sz.

Szymon Konarski, steel engraving by Antoni Oleszczyński (Nitan) after Napoleon Iłakowicz's drawing, in Michał Chodźko, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, National Library of Poland

6.
Juozapas Zaliuskis, Antonio Oleszczyński (Nitano) plieno raizinyms pagal Napoleon Ylakavičiaus piešinį, in Michał Chodźka, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, Varšuvos nacionalinė biblioteka (Biblioteka Narodowa w Warszawie), G.722/Sz

Józef Zaliwski, steel engraving by Antoni Oleszczyński (Nitan) after Napoleon Iłhakowicz's drawing, in Michał Chodźko, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, National Library of Poland

7.
Artūras Zaviša, Antonio Oleszczyński (Nitano) plieno raizinyms pagal Napoleon Ylakavičiaus piešinį, in Michał Chodźka, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, Varšuvos nacionalinė biblioteka (Biblioteka Narodowa w Warszawie), G.722/Sz

Artur Zawisza, steel engraving by Antoni Oleszczyński (Nitan) after Napoleon Iłhakowicz's drawing, in Michał Chodźko, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.*, Paryż, 1841, National Library of Poland

susijusių išėivių, užsienyje ištraukė į masonų ložių veiklą, būrėsi į įvairaus pobūdžio draugijas, puoselėjusias viltis atgaivinti nacionalinio išsivadavimo kovas užimtose Abiejų Tautų Respublikos žemėse³⁶ [8 il.]. Bendrija, arba kaip jie patys vadino – brolija, kuriai priklausė Ylakavičius, nesitenkino tik politiniais siekiais, o deklaravo ir socialinių pokyčių būtinybę, svajotojo atkurtoje Abiejų Tautų Respublikoje atsisakyti luominės santvarkos ir įgyvendinti radikalias pertvarkas visose visuomenės gyvenimo srityse. Šią misiją jie suprato kaip evangelinių idealų įgyvendinimą ir vieninteliu valdovu pripažino Kristų:

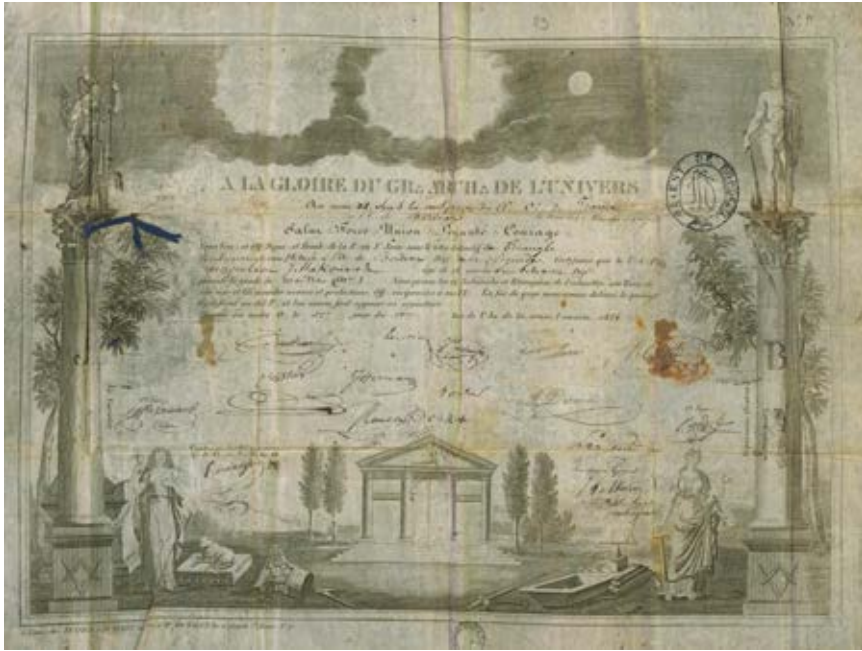
Šis didis Svajotojas, Fanatikas ir didžiausias pasaulyje Utopistas, Kristus, mokė, kad pradėję nuo atsisakymo paklusti šėtonui ir pasibjaurėję šiuolaikiniu pasauliu, paremtu melu, gudrumu, jėga ir plėšikavimu, privalome visų pirma siekti patobulinti socialinę sistemą, kitaip tariant, siekti Dievo karalystės ir Jo Teisingumo.³⁷

Knygos turinys ir forma nusipelno atidesnio tyrinėtojų žvilgsnio ir platesnės analizės. Joje išdėstytas pažiūras dabar galėtume pavadinti utopinio socializmo, krikščionybės, mesianizmo idėjų deriniu. Labiausiai tekstuose akcentuojami tautų laisvės, žmonių lygybės, socialinio solidarumo bei artimo meilės klausimai. Grįžtant prie šiame straipsnyje nagrinėjamo Ylakavičiaus paveikslo turinio, galima atkreipti dėmesį tik į keletą šiame veikale išsakytų minčių, pagrindžiančių žinomą posakį, kad negalima vienu metu tarnauti dviem ponams. Negalima tarnauti Dievui ir būti paklusniems carui, patikslina Chodzka, nes bet kuri valdžia, kuri nekyla iš Dievo meilės, yra neteisėta. „Ir kaip nėra tokio silpno krikščionio, kuris negalėtų nuo savęs atstumti velnio, taip nėra pasaulyje ir tokios Liaudies, kuri nenugalėtų savo engėjų.“³⁸ Kristaus gundymas čia iškyla kaip visą žmonijos istoriją persmelkiančios gėrio ir blogio kovos vizija. Tikėta, kad ši kova pasibaigs laisvų tautų susivienijimu ir taip bus atkurta žemėje dieviška harmonija.

³⁶ Apie Ylakavičiaus ryšius su masonais plačiau žr.: Rūta Janonienė, „Koperniko“ atradimas, arba apie Napoleoną Ylakavičių ir masonus“, *Krantai* 1 (2022): 14–19.

³⁷ [Chodzko], *Dziesięć obrazów z wyprawy*, 227.

³⁸ *Ibid.*, XIII–XIV.

8. Napoleono Ylakavičiaus narystės masonų ložėje *Grand Orient de France* patentas, 1852, Krokuvos nacionalinis archyvas (Archiwum Narodowe w Krakowie), sign. 29/635/0/15.4/3315

Certificate of Napoleon Ilakowicz's membership in the masonic lodge *Grand Orient de France*, 1852, National Archives in Kraków

Ateisiančiame visuotiniame Europos atgimime – baisioje, Žmonijos istorijoje dar nematytoje kovoje – dviejų amžinai priešingų, nesutaikomų, nesuderinamų elementų kovoje – šviesos su tamsa – Tiesos su klaida – Teisingumo su neteisumu – Lenkijos su karaliais – Tautų su pavergėjais – Kristaus su šio pasaulio kunigaikščiu – Dievo su Šėtonu – Dievo karalystės su senu, griūvančiu pasauliu; toje jau artėjančioje sukrečiančioje kovoje, kuri bus prieš amžius numatyta *Dievo Teismu*, dabar dar nesusijungusių kaimyninių tautų jungimasis ir vienijimasis bus visuotiniu ir būtinu poreikiu.³⁹

Labai panašias idėjas skelbė ir vengrų išsivadavimo kovų lyderis Lajosas Kossuth'as, kurio ryšius su Napoleonu Ylakavičiumi liudija net keli portretai. 1853 m. lankydamasis Londone vengrų lyderis savo prakalbose

³⁹ Ibid., 197–198.

ragino klausytojus siekti visų luomų teisių ir laisvių lygybės, religijos laisvės, spaudos ir draugijų laisvės, nemokamo švietimo visų luomų, visų konfesijų ir bet kuria kalba kalbantiems žmonėms⁴⁰. Šių siekių teisingumą jis grindė teiginiu, kad Dievas sukūrė žmones ir tautas laisvei, todėl Rusijos ambicijas įtvirtinti savo valdžią Europoje įvardijo kaip pasidavimą šėtoniškai galybės pagundai⁴¹.

Apibendrinimas

Sakalausko nuotraukoje užfiksuotas Ylakavičiaus paveikslas *Kristaus gundymas* yra vertingas ikonografinis dokumentas, sudarantis galimybę įtraukti šį dingusį kūrinį į mokslinę apyvartą. Paveikslas greičiausiai buvo sukurtas laikotarpiu tarp 1857–1861 m., tapytojui gyvenant Vilniuje. Drobės siužetas paremtas evangeliniu pasakojimu apie dykumoje Kristaus patirtą piktosios dvasios gundymą pasaulio valdžia ir galia. Šį Išganytojo ir šėtono susitikimo vaizdinį dailininkas pasitelkė siekdamas išreikšti revoliucines tautų išsivadavimo iš priespaudos (tiek politinės, tiek ekonominės) idėjas, puoselėtas emigracijoje susibūrusių išeivių draugijų ir masonų ložių aplinkoje. Paveiksle įkūnytos idėjos atliepia Paryžiuje išleistoje Chodzkos knygoje *Dešimt paveikslų...* plėtojamas mintis – tikrieji Kristaus sekėjai turi tapti laisvės (tiek asmeninės, tiek bendruomeninės) nešėjais, siekti lygybės tarp tautų ir luomų, vienytis ir telktis kovai su blogio jėgomis. Tėvyneje patyręs savo artimųjų nesupratimą, akylai prižiūrimas policijos, tikėjimą savo idėjomis jis išreiškė tapyboje, kuri išlaisvina.

Gauta — 2022 01 20

⁴⁰ *Select speeches of Kossuth condensed and abridged by F. W. Newman* (London, 1853), 359.

⁴¹ *Ibid.*, 349.

Šaltiniai

- LVIA. F. 380. Vilniaus civilinio gubernatoriaus kanceliarija.
- LVIA. F. 420. Vilniaus miesto policijos valdyba.
- LVIA. F. 421. Vilniaus policmeisterio kanceliarija.
- LVIA. F. 604. Vilniaus Romos katalikų vyskupijos dvasinė konsistorija.
- Naujasis Testamentas*. Vertimas iš graikų kalbos. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 1992.

Literatūra

- Buszard, Ludwik. „Malarstwo religijne“. In *Biblioteka warszawska*. Warszawa, 1863.
- [Chodzko, Michał]. *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.: 1834–1835: poema z muzyką do dwóch pieśni, i czterema portretami*. Paryż, 1841.
- Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.: 1834–1835: poema z muzyką do dwóch pieśni, i czterema portretami*. Paryż, 1841.
- Janonienė, Rūta. „Koperniko“ atradimas, arba apie Napoleoną Ylakavičių ir masonus“. *Krantai* 1 (2022): 14–19.
- Komperda, Jan. *Kazania parafialne na niedziele calego roku* 1. Kraków, 1856.
- „Kronika paryzka literacka, naukowa i krytyczna“. In *Biblioteka warszawska* 3. Warszawa, 1859.
- Kronika religijna Przeglądu Poznanskiego* 1. Poznan, 1858.
- Kurjer Warszawski* 284 (1861): 1450.
- Kuryer Wileński* 88 (1861): 858.
- Kuryer Wileński* 89 (1861): 866.
- „Kuszenie“, in: *Encyklopedia Katolicka* 10. Lublin: Katolicki uniwersytet Lubelski, 2004.
- „Licytacya“. *Kuryer Wileński* 38 (1862): 306.
- Małachowicz, Edmund. *Cmentarz na Rossie w Wilnie*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1993.
- „Napoleon Hlakowicz (Wspomnienie pośmiertne)“. *Kuryer Wileński* 29 (1862): 7–8.
- Nowakowski, Henryk. „Znaczenie i sens mesjański kuszenia Chrystusa“. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 5/1 (1952): 45–53. <https://doi.org/10.21906/rbl.2465>.
- Select speeches of Kossuth condensed and abridged by F. W. Newman*. London, 1853.
- Szemesz, Adam. „Wspomnienia o Damelu“. *Athenaeum* 2 (1842): 169–185.
- Širkaitė, Jolanta. „Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“. In *Lietuvos kultūros tyrinėjimai* 1, 1995.
- „Wiadomości bieżące“. *Kuryer Wileński* 42 (1862): 8.
- Wiadomości Polskie* 4, nr. 16. Paris, 1857: 4.

Summary

The Temptation of Christ by Napoleon Iłakowicz: A Vision of the Struggle Between Good and Evil

Rūta Janonienė

Keywords: Napoleon Iłakowicz, Leonard Chodźko, Romanticism, 19th-century painting, Vilnius, Mečislovas Sakalauskas, iconography of Christ, iconography of Satan.

The article discusses the painting *The Temptation of Christ* by the 19th-century Lithuanian artist Napoleon Iłakowicz (Napoleonas Ylakavičius, 1811–1861), which has been known so far only from mentions in literature and a description given by Adam Honory Kirkor in the artist's obituary in 1862. The collected facts of the history of this canvas and Kirkor's description allowed the author of this article to establish that the same painting was captured in Mečislovas Sakalauskas's photograph of 1968, which today is held in the collection of the Lithuanian National Museum of Art. At the time of photographing, the painting was held in the Church of Saints John in Vilnius; its present location is unknown. Thus, the surviving photograph is the only iconographic source offering us a possibility to discuss this painting, which is quite extraordinary in the context of Iłakowicz's work. The ideas embodied in the painting are discussed through their relation to the artist's worldview. Many facts of the artist's public and personal life are published for the first time in this article.

The painting was most probably created in the period between 1857 and 1861, when the painter lived in Vilnius. The plot of the canvas is based on the gospel story about the temptation of Christ in the wilderness by the devil offering him control of the world (Lk 4, 5). The artist used the image of the encounter of the Saviour and Satan to express revolutionary ideas of people's liberation from oppression (both political and economic),

which were nurtured in the environment of various societies and masonic lodges that were founded in emigration. This supposition is based on the ideas found in Michał Chodźko's book *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.: 1834-1835: poema z muzyką do dwóch pieśni, i czterema portretami* published in Paris in 1841, which maintained that the true followers of Christ must become the bearers of freedom (both personal and communal), seek equality among the nations and social classes, and rally efforts in the struggle against the powers of evil. Today these views could be called a combination of the ideas of utopian socialism, Christianity and Messianism. The image of the temptation of Christ here is presented as a vision of the struggle between good and evil that runs through the entire history of humanity, and the resistance of Lithuania and Poland against tsarist Russia is seen as one of the episodes of this struggle. Hłakowicz's direct involvement in the preparation of the book (and in the activity of the emigrant "sodality" described there) is testified by the illustrations bound in the book – portraits of the rebels Artur Zawisza (1808–1833), Józef Zaliwski (1797–1855), Szymon Konarski (1808–1839) and Michał Wołłowicz (1806–1833) engraved by Antoni Oleszczyński (Nitan) after Hłakowicz's drawings. The sodality not only sought political goals, but also called for the necessity of social changes and had a dream of building a classless society in the restored Polish-Lithuanian Commonwealth and implementing radical changes in all fields of society's life. They understood this mission as the realisation of the ideals proclaimed in the gospels.